

Z dziejów Uniwersytetu Warszawskiego

W 2016 r. Uniwersytet Warszawski obchodził jubileusz 200-lecia swej działalności. Warto przypomnieć, że uczelnia ta została powołana 19 listopada 1816 r. dekretem cara Aleksandra I. Wówczas Rzeczypospolita była pod zaborami, a utworzone w 1815 r. Królestwo Polskie było krajem niesuwerennym i zależnym od Rosji. Dzięki staraniom inteligencji polskiej, a przede wszystkim osobom skupionym wokół Towarzystwa Warszawskiego Przyjaciół Nauk – w dużej mierze dzięki Stanisławowi Staszicowi (1755–1826) – doszło do utworzenia w Warszawie uniwersytetu. Podstawą naukową dla nowego uniwersytetu stały się funkcjonujące już w Warszawie dwie ważne szkoły, które powstały w okresie Księstwa Warszawskiego: Szkoła Prawa (1808) i Szkoła Lekarska (1809). Zostały one przekształcone w wydziały uniwersyteckie: Wydział Prawa i Administracji i Wydział Lekarski. Do tych dwóch wydziałów dołączyły jeszcze trzy: Wydział Filozoficzny, Wydział Nauk i Sztuk Pięknych oraz Wydział Teologiczny. Pierwszym rektorem Uniwersytetu został pijar ks. Wojciech Anzelm Szweykowski (1773–1838), który piastował tę funkcję do 1830 r.

Od 1818 r. uniwersytet nosił nazwę Królewskiego Uniwersytetu Warszawskiego. W takiej strukturze uniwersytet funkcjonował do powstania listopadowego. Represje carskie, po stłumieniu powstania dotknęły także Uniwersytet Warszawski, który w 1831 r. został zamknięty. Uczelnia odrodziła się w 1857 r. jako Akademia Medyko-Chirurgiczna. W 1862 r., na mocy *Ustawy o szkolnictwie publicznym w Królestwie Polskim* Aleksandra Wielopolskiego (1803–1877), Uniwersytet został nazwany Szkołą Główną. Rektorem został Józef Mianowski (1804–1879), profesor fizjologii. Po kolejnym zrywie rewolucyjnym – po powstaniu styczniowym – Szkołę Główną dotknęły kolejne represje i w 1869 r. została ona zamknięta. Na jej miejsce władze carskie otworzyły Cesarski Uniwersytet Warszawski,

w którym językiem wykładowym stał się język rosyjski, a większość kadry profesorskiej stanowili Rosjanie. Rektorem uczelni został też Rosjanin, sławista Piotr Aleksiejewicz Ławrowski (1827–1886).

Ponowne pojawienie się języka polskiego i repolonizacja uniwersytetu nastąpiła w 1915 r., czyli jeszcze przed odzyskaniem niepodległości. Było to możliwe w związku ze zmianą sytuacji politycznej i zaangażowaniem Rosji w I wojnę światową. Wówczas odrodził się Uniwersytet Warszawski, a rektorem został Józef Brudziński (1874–1917), lekarz, profesor pediatrii. Uczelnia stawała się ważną szkołą wyższą w II Rzeczypospolitej, która zachęcała młodzież do podejmowania studiów na nowych wydziałach. Wówczas zaczęły też powstawać instytuty, katedry i zakłady. W związku z tym zwiększała się także liczba kadry profesorskiej. W tym czasie młodzież, poza studiowaniem angażowała się w prace różnych organizacji, m.in. pomocowych, sportowych, literackich i kół naukowych.

Po śmierci marszałka Józefa Piłsudskiego (1867–1935) Uniwersytet Warszawski przyjął nazwę: Uniwersytet Józefa Piłsudskiego. Wybuch II wojny światowej przerwał pracę uczelni. Wielu profesorów rozpoczęło tajną działalność kształcącą i w warunkach konspiracyjnych prowadzili oni wykłady, ćwiczenia, egzaminy, a nawet obrony prac dyplomowych. Była to niewątpliwie piękna karta w dziejach uczelni.

Po zakończeniu wojny rozpoczął się czas porządkowania kampusu uniwersyteckiego i odbudowy budynków, aby jak najszybciej rozpocząć ponowną działalność akademicką. W trudnych jeszcze warunkach Uniwersytet Warszawski wznowił pracę już w grudniu 1945 r. Od tego czasu rozpoczął się dynamiczny rozwój uczelni. Mimo iż wydarzenia polityczne zakłócały jego pracę (postępująca stalinizacja, antysemityzm, ograniczanie wolności słowa, cenzura, strajki i stan wojenny) Uniwersytet stawał się wiodącą szkołą wyższą w kraju, która pobudzała inne regiony Polski do tworzenia ośrodków akademickich. Przejawem takiej inicjatywy było otwarcie w 1968 r. filii Uniwersytetu Warszawskiego w Białymstoku.

Niezależnie od tego jaka była nazwa i struktura uczelni, Uniwersytet Warszawski zawsze kształcił studentów, rozwijał naukę, nawiązywał kontakty zagraniczne i tworzył zaplecze naukowe. Dziś, razem z Uniwersytetem Jagiellońskim, zajmuje pierwsze miejsce w rankingu polskich uniwersytetów¹.

¹ Według Rankingu Szkół Wyższych Perspektyw 2017 organizowanego przez miesięcznik „Perspektywy” Uniwersytet Warszawski i Uniwersytet Jagielloński zajmują 1. miejsce *ex aequo*. Zob. <http://www.perspektywy.pl/RSW2017> (dostęp 26.06.2017).

Dwusetna rocznica powstania Uniwersytetu Warszawskiego skłania do refleksji i spojrzenia w jego przeszłość. Uniwersytet doczekał się już co prawda znacznej literatury, opisującej jej dzieje, pracę poszczególnych wydziałów i grona profesorskiego, a także działalności studentów², ale zapewne możemy odsłaniać nowe, niezbadane obszary. Ostatnio wydana wielotomowa seria: *Monumenta Universitatis Varsoviensis*, ukazuje dzieje uczelni od chwili powstania do XXI w.³ Lektura tego opracowania zachęca do podjęcia szczegółowych badań nad niektórymi wątkami dawnej działalności Uniwersytetu Warszawskiego.

W niniejszym tomie „Kwartalnika Pedagogicznego” zostały opublikowane teksty badaczy z kilku polskich ośrodków, dotyczące dziejów uczelni. **Katarzyna Buczek** wydobyła ze skarbca historii związku Uniwersytetu Warszawskiego z Liceum Krzemienieckim – ważną szkołą kształcąca na poziomie średnim, o bogatym programie nauczania, a funkcjonującą w warunkach Polski zniewolonej na obszarze zaboru rosyjskiego. Z badań autorki wynika, iż wśród pierwszych studentów Uniwersytetu Warszawskiego znaleźli się także krzemieńczanie, m.in.

² Bibliografia Uniwersytetu Warszawskiego jest bardzo obszerna. Do podstawowych tekstów należy zaliczyć: J. Bieliński, *Królewski Uniwersytet Warszawski 1816–1831*, t. 1–3, Warszawa 1907–1912; T. Manteuffel, *Uniwersytet Warszawski w latach 1815/16–1934/35. Kronika*, Nakładem Uniwersytetu Józefa Piłsudskiego, Warszawa 1936; S. Borowski, *Szkoła Główna Warszawska 1862–1869. Wydział Prawa i Administracji*, Warszawa 1937; *Uniwersytet Warszawski w latach wojny okupacji. Kronika 1939/40–1944/45*, oprac. T. Manteuffel, Warszawa 1948; R. Gerber, *Studenci Uniwersytetu Warszawskiego 1808–1831. Słownik Biograficzny*, Wrocław 1977; *Dzieje Uniwersytetu Warszawskiego*, red. S. Kieniewicz, Warszawa 1981; *Dzieje Uniwersytetu Warszawskiego 1915–1939*, red. A. Garlicki, Warszawa 1982; J. Miziołek, *Uniwersytet Warszawski – dzieje i tradycja*, Warszawa 2005.

³ W 2016 r. w Wydawnictwach Uniwersytetu Warszawskiego ukazało się 12 tomów *Monumenta Universitatis Varsoviensis: Dzieje Uniwersytetu Warszawskiego 1816–1915*, red. T. Kitzwalter; *Dzieje Uniwersytetu Warszawskiego 1915–1945*, red. P.M. Majewski; *Dzieje Uniwersytetu Warszawskiego po 1945*, red. P.M. Majewski; *Portrety Uczonych. Profesorowie Uniwersytetu Warszawskiego 1816–1915*, red. M. Wąsowicz, A.K. Wróblewski; *Portrety Uczonych. Profesorowie Uniwersytetu Warszawskiego 1915–1945, A–Ł*, red. P. Salwa, A.K. Wróblewski; *Portrety Uczonych. Profesorowie Uniwersytetu Warszawskiego 1915–1945, M–Ż*, red. P. Salwa, A.K. Wróblewski; *Portrety Uczonych. Profesorowie Uniwersytetu Warszawskiego po 1945, A–K*, red. W. Baraniewski, W. Tygielski, A.K. Wróblewski; *Portrety Uczonych. Profesorowie Uniwersytetu Warszawskiego po 1945, L–R*, red. W. Baraniewski, W. Tygielski, A.K. Wróblewski; R. Gawkowski, *Poczet Rektorów Uniwersytetu Warszawskiego; Portrety Uczonych. Profesorowie Uniwersytetu Warszawskiego po 1945, S–Ż*, red. W. Baraniewski, W. Tygielski, A.K. Wróblewski; *Nauki ścisłe i przyrodnicze na Uniwersytecie Warszawskim*, red. A.K. Wróblewski; D. Jackiewicz, *Uniwersytet Warszawski i fotografia 1839–1921. Ludzie, miejsca, wydarzenia University of Warsaw and photography 1839–1921. People, places, events*. W przygotowaniu są kolejne tomy, dotyczące rozwoju nauk społecznych i humanistycznych.

Karol Drzewiecki (1805–1879), dramatopisarz; Franciszek Ksawery Godebski (1801–1869), pisarz i publicysta; Michał Podczaszyński (1800–1835), redaktor „Dziennika Warszawskiego”; generał Józef Wysocki (1809–1873), autor *Kursu sztuki wojskowej* (cz. 1–2, Paryż 1842). Studiowali najczęściej prawo oraz nauki i sztuki piękne. Autorka pokazała także pracę krzemienieckiego profesora, lekarza Karola Kaczkowskiego (1797–1867) na Wydziale Lekarskim UW, kierownika kliniki chorób wewnętrznych. Przedstawiła jego starania o tworzenie zaplecza badawczego dla studiów medycznych, a także ciekawą charakterystykę grona profesorskiego Uniwersytetu Warszawskiego. Wszyscy niemal krzemieńczanie wzięli udział w powstaniu listopadowym, a potem znaleźli się na emigracji, głównie we Francji.

Losy grona profesorskiego po zamknięciu Uniwersytetu Warszawskiego, po zrywie listopadowym opisał **Adam Massalski**. Autor pokazał, jak bardzo były zróżnicowane drogi dalszej aktywności zawodowej profesorów. Wśród emigrantów byli m.in. prawnik Józef Hube (1804–1891), ekonomista Stanisław Kunatt (1799–1866) i filozof Krystyn Lach Szyrma (1799–1891), a także Karol Kaczkowski. Profesorowie Wydziału Lekarskiego prowadzili prywatną praktykę lekarską, ale też pracowali w Radzie Lekarskiej Królestwa, a np. Ignacy Fijałkowski (1783–1855) objął stanowisko dyrektora Instytutu Położnictwa, czyli Szkoły Akuszerki. Profesorowie Wydziału Prawa i Wydziału Filozoficznego oraz Nauk i Sztuk Pięknych pracowali w administracji państwowej i sądownictwie, ale także kierowali dawnymi zakładami uniwersyteckimi: Obserwatorium Astronomicznym, Ogrodem Botanicznym i Gabinetem Zoologicznym.

Ewa Kula pokazuje losy 57 wychowanków Uniwersytetu Warszawskiego, którzy zostali nauczycielami w szkołach średnich Królestwa Polskiego po reformie Aleksandra Wielopolskiego, czyli po 1862 r. Na Uniwersytecie Warszawskim zdobyli przygotowanie do nauczania wielu przedmiotów w szkołach, przede wszystkim języków klasycznych, przedmiotów matematyczno-przyrodniczych, a także rysunku i śpiewu. **Izabela Poniatowska** zwróciła uwagę na fakt, że zamknięcie Szkoły Głównej przyczyniło się do rozwoju samokształcenia. Do tej formy zachęcali dawni profesorowie uniwersyteccy, ale także wychowankowie Szkoły Głównej. Autorka przywołała m.in. wypowiedź Jana Baudouin’a de Courtenay (1845–1929), który „zdecydowanie potępiał szkołę, która propaguje bicie, straszenie, donosicielstwo, korzysta z silnie zideologizowanych podręczników, podsycających nienawiść między narodami i stanami – słowem, taką, która propaguje wśród uczniów tytułowe «zdziczenie»”. W związku z tym namawiał do samodzielnego zdobywania wiedzy. Niewątpliwie samokształcenie nie

tylko sprzyjało poznawaniu nowych treści, ale także służyło podtrzymaniu świadomości narodowej i było impulsem do rozwoju życia naukowego.

Trzy następane artykuły odsłaniają niektóre wątki pracy Uniwersytetu Warszawskiego w okresie II Rzeczypospolitej. **Kalina Bartnicka** zwraca uwagę na kształcenie nauczycieli do szkół średnich na Uniwersytecie Warszawskim. Odsłania treść dyskusji, jaka w owym czasie toczyła się na temat zadań uniwersytetu. Autorka przywołuje „studium wolne” jako formę instytucji autonomicznej, w której profesorowie mieli możliwość prowadzenia prac badawczych i pracy dydaktycznej. Kalina Bartnicka zwróciła też uwagę, iż powołanie Studium Pedagogicznego na Wydziale Humanistycznym UW przez Bogdana Nawroczyńskiego było ważnym wydarzeniem w kształceniu nauczycieli.

Na możliwość zdobycia wiedzy podczas wykładów powszechnych, organizowanych przez Uniwersytet w okresie II Rzeczypospolitej, wskazała **Magdalena Rzepka**. Pokazała tematykę i udział dorosłych w wykładach. Autorka dotarła do 145 tematów wykładów, które dotyczyły przede wszystkim literaturoznawstwa i językoznawstwa, medycyny i zdrowia, historii, a także nauk matematyczno-przyrodniczych, filozofii, archeologii, sztuki i prawa. Zwróciła też uwagę na brak wykładów o problematyce pedagogicznej. Pewnym ich uzupełnieniem były wykłady z nauk wspomagających pedagogikę: z psychologii i socjologii.

Okres II Rzeczypospolitej, a w tym aktywność społeczną studentów Uniwersytetu Warszawskiego, badała także **Janina Kamińska**. W jej artykule znajdziemy zarys życia studenckiego i pracę studentów w różnych organizacjach, m.in. w Bratniej Pomocy oraz w kołach naukowych. Charakteryzuje także ich działalność literacką. Przypomniała m.in. sylwetkę Jerzego Szwejca, pseudonim Jotes (1892–1967) wraz z jego karykaturami profesorów Uniwersytetu Warszawskiego.

Emilia Szantilo zajęła się zagadnieniem pracy tajnej Wydziału Lekarskiego Uniwersytetu Warszawskiego w okresie II wojny światowej. W artykule prezentuje zaangażowanie profesorów UW w tworzenie tajnych kompletów oraz organizację i program kształcenia studentów medycyny. Podaje przykłady trudności organizacyjnych, a także najważniejsze osiągnięcia. Mówi też o martyrologii profesorów i studentów.

Wybrany fragment działalności Uniwersytetu Warszawskiego pod koniec lat 60. XX w. przedstawia **Joanna E. Dąbrowska**. W swoim artykule odsłania genezę powstania Filii UW w Białymstoku oraz proces usamodzielniania się i tworzenie samodzielnej uczelni tj. Uniwersytetu w Białymstoku. Ten wątek badań jest dotychczas mało rozwijany i zapewne zasługuje na pogłębienie.

Teksty tu zaprezentowane nie wyczerpują tematu, ale mogą być przyczynkiem do kolejnych poszukiwań.

Warto przypomnieć, że obchody Jubileuszu 200-lecia Uniwersytetu Warszawskiego w 2016 r. przebiegały pod hasłem „Dwa stulecia – dobry początek”. A zatem możemy czuć się zachęceni do zapoczątkowania dalszych badań nad dziejami Uniwersytetu Warszawskiego. Zapewne pogłębią one zakres wiedzy o przeszłości naszej uczelni.

Janina Kamińska